

Αυτό που σήμερα ο κόσμος αποκαλεί λατινοελληνικά, greeklish ή φραγκολεβαντίνικα δεν είναι φαινόμενο της δεκαετίας μας. Αντίθετα είναι μια πρακτική που εμφανίστηκε σε διάφορους τόπους και εποχές και εφαρμόστηκε από διάφορες ελληνικές κοινότητες με διαφορετικούς τρόπους. Μια ιδέα για την προϊστορία της γραφής αυτής μας δίνει το παρακάτω απόσπασμα από κείμενο του Κώστα Καρθαίου το 1934:

«Υπάρχουν κείμενα της βυζαντινής εποχής γραμμένα με λατινικούς χαρακτήρες. Επίσης, στην Κρήτη και στην Κύπρο κατά τον Μεσαίωνα τα λαϊκά τραγούδια γράφονταν με λατινικούς χαρακτήρες. Αργότερα, από το 1800, πολλά ελληνικά βιβλία τυπώθηκαν στη Σμύρνη με λατινικούς χαρακτήρες. (...) Εξάλλου στη Σμύρνη έγινε απόπειρα να κυκλοφορήσει ελληνική εφημερίδα γραμμένη με λατινικούς χαρακτήρες. Οι Λεβαντίνοι της Σμύρνης, που μιλούσαν όλοι ελληνικά αλλά δυσκολεύονταν να μάθουν την απελπιστική ορθογραφία-μας, χρησιμοποιούσαν πάντα τους λατινικούς χαρακτήρες για να γράψουν τα ελληνικά. Αργότερα, τους μιμήθηκαν οι Χιώτες και άλλοι έμποροι του εξωτερικού που έγραφαν τα γράμματα και τα τηλεγραφήματά-τους στα ελληνικά αλλά με λατινικούς χαρακτήρες. Αυτή η φραγκοχιώτικη γλώσσα χρησιμοποιούνταν και από Έλληνες για να γράψουν σε άλλους Έλληνες που κατοικούσαν στη Σμύρνη, στο Λονδίνο ή αλλού. Αυτός ο τρόπος γραφής εξακολουθούσε να επιβιώνει πολύ αργότερα και τον συναντάμε αρκετά συχνά στα τηλεγραφήματα των Ελλήνων του εξωτερικού».

Γράφοντας τα παραπάνω, ο Καρθαίος στηρίζεται σε κείμενο του Φώτου Γιοφύλλη στο περιοδικό «Πρωτοπορία» το 1930. Ο Καρθαίος και ο Γιοφύλλης, μαζί με άλλους διανοούμενους της εποχής (Μένος Φιλήντας, Δημήτρης Γληνός, Νίκος Χατζηδάκης κ.ά.), έθεσαν ζήτημα μεταρρύθμισης της γραφής της ελληνικής γλώσσας. Ο Καρθαίος το διατυπώνει καθαρά:

« (...) ζητάμε να χρησιμοποιούνται αποκλειστικά οι λατινικοί χαρακτήρες για τη γραφή της νέας ελληνικής, που είναι η ζωντανή γλώσσα και που θέλουμε να την καταστήσουμε τη μοναδική γραπτή γλώσσα της χώρας-μας. Θέλουμε λοιπόν να συμπέσει η αλλαγή του αλφαβήτου με την εισαγωγή της φωνητικής ορθογραφίας».

Τα κείμενα τους λησμονημένα από καιρό διασώζονται (μαζί με διάφορα παραδείγματα φωνητικής και λατινικής γραφής των ελληνικών) στον συλλογικό τόμο «Φωνητική Γραφή» που επιμελήθηκαν οι εκδόσεις Κάλβος το 1980.

Παράδειγμα πρώτο: Κείμενο του Φώτου Γιοφύλλη («Πρωτοπορία», 1930) με επιμέλεια μεταγραφής της έκδοσης «Φωνητική Γραφή». Τα γ, δ και θ με ελληνικούς χαρακτήρες.

Telos, gia na min ta polilogume, giati tapame poles fores afta, prepi na parume to latiniko alfavito metarithmizontas-to fthogologika kata tis anages pu ehi i ylosa-mas. Etsi horis n' agiksome tin orthografia tis arheas elinikis, pu poles-tis lektes sozonde sti nea-mas, benume sti horia ton politizmenon ethnon, ehume ta dieθνika gramata pu tahi olos o politismenos kosmos, ke pu ta piran tora teleftea ki i Turki.

Κάπου 70 χρόνια αργότερα τα φραγκοχιώτικα εμφανίζονται «με το ζόρι» στην ελληνική γλωσσική πραγματικότητα. Από τις αρχές της δεκαετίας του '90 Έλληνες της Ελλάδας και του εξωτερικού τα χρησιμοποιούν στην ηλεκτρονική επικοινωνία μέσω του Διαδικτύου: γράφουν προσωπικά μηνύματα, δημοσιεύουν ανακοινώσεις, συνεισφέρουν σε λίστες συζήτησης ή σε αρχεία με φοιτητικά ανέκδοτα. Ακόμη και σήμερα (1999), όπου οι ελληνικοί χαρακτήρες είναι στάνταρ στις ιστοσελίδες και αυξανόμενα δυνατοί στα μηνύματα, η χρήση λατινικών χαρακτήρων συχνά επιβάλλεται για τεχνικούς λόγους, καθώς αποστολέας και δέκτης του μηνύματος μπορεί να μη διαθέτουν κοινές προδιαγραφές ούτε μέσα στην Ελλάδα και πολύ περισσότερο ανάμεσα στην Ελλάδα και στο εξωτερικό.

Οι ιδεολογίες της ορθογραφίας

Κάθε γλωσσική χρήση περιβάλλεται από μια ιδεολογία και τα λατινοελληνικά δεν αποτελούν εξαιρεση. Πράγμα πολύ φυσικό άλλωστε, μια και η γλώσσα δεν είναι απλώς εργαλείο σκέψης και επικοινωνίας αλλά και σύμβολο κοινωνικής ταυτότητας. Δεν χρησιμοποιούμε απλώς τη γλώσσα αλλά παίρνουμε στάση απέναντί της, την αξιολογούμε, τη συνδέουμε με κοινωνικές και πολιτικές πεποιθήσεις. Ιδιαίτερα η γραπτή αναπαράσταση μιας γλώσσας είναι ένα πολύ ισχυρό κομμάτι του νήματος που συνδέει το παρελθόν με το παρόν μιας κοινότητας. Η άκρη του νήματος αυτού είναι η λεγόμενη ιστορική ορθογραφία της γλώσσας. Ταυτόχρονα, η ορθογραφία είναι το μοναδικό κομμάτι μιας γλώσσας που δεν μπορεί να κατακτηθεί «φυσικά» μέσα από την καθημερινή επικοινωνία αλλά μαθαίνεται με πολύπλοκους συχνά κανόνες.

Η γλώσσα όμως αλλάζει μαζί με την κοινωνία που τη χρησιμοποιεί. Με την πάροδο του χρόνου η προφορική και η γραπτή μορφή μιας γλώσσας συχνά απομακρύνονται η μία από την άλλη, ώσπου κάποια στιγμή η ιστορική ορθογραφία μιας γλώσσας δεν ανταποκρίνεται πλέον στη σύγχρονη προφορά της. Έτσι, η σύγχρονη ελληνική γραφή είναι φορτωμένη με φθογγόσημα (η, ι, υ, οι...) και - ως πριν από 25 χρόνια - διακριτικά σύμβολα με ιστορία αιώνων αλλά χωρίς αντιστοιχία στη σύγχρονη προφορική γλώσσα. Ο λόγος ύπαρξής τους δεν είναι πλέον λειτουργικός αλλά ετυμολογικός (η ορθογραφία δείχνει την προέλευση των

λέξεων), ιστορικός (η γραφή των λέξεων παραμένει अपαράλλακτη) και κυρίως συμβολικός (η απαράλλακτη ορθογραφία συμβολίζει την ιστορική συνέχεια της ελληνικής εθνικής κοινότητας).

Όσοι έθεσαν το ζήτημα της λατινικής γραφής κατά τον Μεσοπόλεμο ζήτησαν να αποσυνδέσουν ακριβώς αυτό το σύμβολο. Είδαν - και είπαν - καθαρά ότι από ένα σημείο και μετά η συμβολική σημασία της ορθογραφίας έρχεται αντιμέτωπη με τις σύγχρονες χρήσεις και ανάγκες της γραφής. Τα επιχειρήματά τους για τα κοινωνικά πλεονεκτήματα της ορθογραφικής μεταρρύθμισης ήταν οικονομικά και τεχνοκρατικά, χρηστικά και μαθησιακά. Και φυσικά αμφισβήτησαν το ισχυρότερο αντεπιχείρημα, διατυπώνοντας ό,τι θα έπρεπε να είναι αυτονόητο: η εθνική ταυτότητα μιας κοινότητας δεν εξαντλείται στην ορθογραφική μεταρρύθμιση ούτε κρέμεται από την ιστορική ορθογραφία. Ο γλωσσολόγος Νίκος Χατζηδάκης το διατύπωσε το 1931 στη «Νέα Εστία» ως εξής:

«Αλήθεια, πρέπει να πω κάτι για ένα επιχείρημα, που δεν το έχω ακόμη αναφέρει. "Με την εισαγωγή ξενικού αλφαβήτου δεν θα χάσουμε ένα μέρος από τον εθνισμό μας;". Πολύ εύκολη είναι, νομίζω, η απάντηση. Χάνουμε από τον εθνισμό μας όταν μαθαίνουμε, όπως τώρα κάνουμε, μουσική από νότες που γράφονται σε ένα διεθνές μουσικό αλφάβητο; Χάνουμε από τον εθνισμό μας όταν λογαριάζουμε στο διεθνές σήμερα σύστημα γραφής των αριθμών; Χάνουμε τέλος πάντων τον εθνισμό μας όταν ντυνόμαστε ευρωπαϊκά;».

Σήμερα, η ίδια νοοτροπία που παρεμπόδιζε ή καθυστέρησε κάθε μεταρρύθμιση της ελληνικής ορθογραφίας κατά το παρελθόν επαναλαμβάνεται στην περίπτωση των λατινοελληνικών. Υφίστανται και αυτά το αιώνιο επιχείρημα του γλωσσικού καθαριστή απέναντι σε κάθε γλωσσική καινοτομία και αλλαγή: τα φραγκολεβαντίνικα ως απειλή για τη γλώσσα.

Σίγουρα υπάρχει και η ρεαλιστική αντιμετώπιση του πράγματος: όσοι γράφουν λατινοελληνικά το κάνουν ανάλογα με τις ανάγκες και τις συνήθειές τους. Πόσοι όμως είναι αυτοί και πώς ακριβώς γράφουν;

Τα λατινοελληνικά σήμερα

Ας πούμε καθαρά τρεις βασικές αλήθειες για τη λατινοελληνική ορθογραφία σήμερα.

Πρώτον, είναι ένα σύστημα γραφής συμπληρωματικό, περιορισμένο σε ειδικές συνθήκες χρήσης από ειδικές κοινωνικές ομάδες: μαθητές, φοιτητές, επιστήμονες, ανθρώπους των μέσων και της τεχνολογίας. Δεύτερον, η χρήση τους είναι τεχνικά εφικτή, με λίγη εξάσκηση διαβάζονται και γράφονται άνετα. Τρίτον, η λατινοελληνική ορθογραφία δεν εμποδίζει τη δημιουργική γλωσσική χρήση. Η ευρύτατη και συνεχιζόμενη χρήση των λατινοελληνικών από την ελληνική ηλεκτρονική κοινότητα έχει καταδείξει ότι η ελληνική γλώσσα απλά απέκτησε ακόμη ένα βοήθημα.

Το βοήθημα όμως δεν έχει πρότυπο. Θεσμοποιημένο σύστημα μεταγραφής υπάρχει μεν, το πρότυπο ISO 8432, αλλά ελάχιστοι το γνωρίζουν και ακόμη λιγότεροι το ακολουθούν συνειδητά. Πράγμα καθόλου παράξενο, καθώς το πρότυπο αυτό δεν διδάσκεται πουθενά. Με αποτέλεσμα να είναι διάχυτη η εντύπωση ανάμεσα στους έλληνες χρήστες του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου ότι «ο καθένας γράφει όπως θέλει» και ότι «ο καθένας έχει το δικό του σύστημα».

Σε τι ακριβώς οφείλεται αυτή η εντύπωση; Στο γεγονός ότι η λατινική μεταγραφή των ελληνικών συνεπάγεται ποικιλότητα, εναλλακτικές λύσεις. Για αρκετά ελληνικά γράμματα, διφθόγγους και συνδυασμούς γραμμάτων προσφέρει περισσότερους τρόπους μεταγραφής, για άλλα όμως κανένα. Ετσι μια λέξη όπως π.χ. «συζήτηση» μπορεί να μεταγραφεί με δύο ή και τρεις τρόπους: ξεκινώντας από τον ήχο της (sizitisi), διατηρώντας την ορθογραφική όψη της (syzhthsh) ή συνδυάζοντας και τα δύο (syzitish). Μια λέξη όπως «χαρά» γράφεται τόσο σύμφωνα με τη λατινική και διεθνή ορθογραφία (chara) όσο και με την ελληνική (xara). Όσο για τα γράμματα χωρίς αντίστοιχα στο λατινικό αλφάβητο (π.χ. θ, ξ, ψ), ο κόσμος είτε καταφεύγει στην κλασική λατινική μεταγραφή (th, ks, ps) είτε πατά απλώς το αντίστοιχο πλήκτρο, έτσι ώστε το θ βγαίνει q ή u και το ω γίνεται w ή v. Αλλά υπάρχει και ο τρίτος δρόμος, αυτός της οπτικής ομοιότητας με το ψηφίο 8 για το θ και το 3 για το ξ.

Παράδειγμα δεύτερο: Βιβλιοπαρουσίαση σε ηλεκτρονικό δελτίο (Δεκέμβριος '98) γραμμένη φωνητικά.

Ta siberasmata tou vivliou dialioun tin paramorfomeni ikona pou epikrati simera se merida akadimaikon i opii sindeoun tin epifilaktiki stasi ton Arheon Ellinon apenanti sto erota me tous sihronous provlimatismous mas shetika me to sex, ton erota ke tin ikogenia.

Παράδειγμα τρίτο: Ανέκδοτο προς λίστα (Φεβρουάριος '99) γραμμένο ορθογραφικά.

Rwtai h daskala thn Mairoula:

- Mairoula ti eferes esi????

- Egw efera ena gataki to opoio kanei niaou-niaou kai trwei pontikakia...

- Mpravo Mairoula leei h daskala.

Και τι γίνεται με τον «σωστό» τρόπο μεταγραφής; Εφόσον δεν υπάρχει ένα κοινό πρότυπο, η έννοια του «σωστού» αμβλύνεται. Η ορθογραφική ποικιλότητα δεν στιγματίζεται, δεν συνιστά «λάθος», όπως στην παραδοσιακή ελληνική γραφή. Τα γλωσσικά πρότυπα όμως δεν θεσπίζονται μόνο «από πάνω» αλλά εξελίσσονται μέσα από την πράξη. Αν σκεφτεί κανείς ότι αυτοί που δουλεύουν με τις αντιστοιχίες $\omega=w$, $\eta=h$, $\theta=8$ και $\xi=3$ δεν είναι (μόνο) πιτσιρικάδες αλλά και πανεπιστημιακοί και πρόσωπα κύρους γενικότερα φτάνει στην υποψία ότι αυτό που έχει σημασία για να γράφεις «σωστά λατινοελληνικά» τη σήμερον ημέρα δεν είναι ούτε το επίσημο πρότυπο ούτε οι παραδοσιακές λατινικές μεταγραφές των (αρχαίων και νέων) ελληνικών αλλά η οπτική ομοιότητα των φθόγγων με οποιοδήποτε τίμημα.

Γράφοντας έτσι όπως έμαθαν παιδιά, οι χρήστες της ηλεκτρονικής επικοινωνίας σέρνουν μαζί τους τα βάρη που οι παππούδες τους ήθελαν να ξεφορτωθούν με τη λατινική γραφή. Ταυτόχρονα όμως οικειοποιούνται τους λατινικούς χαρακτήρες. Παλαιότερα, τα ελληνικά τηλεγραφήματα προς το εξωτερικό ήταν γραμμένα με τρόπο που να διαβάζονται με βάση την εκάστοτε διεθνή γλώσσα. Σήμερα όμως τα λατινοελληνικά ηλεκτρονικά μηνύματα δεν διαβάζονται με βάση τα αγγλικά ή τα γαλλικά.

Αν τα ηλεκτρονικά λατινοελληνικά θα συνεχίσουν να χρησιμοποιούνται και για πόσο εξαρτάται από τεχνολογικές εξελίξεις. Αν θα τα διδάξουν σε σχολεία και σχολές είναι πολιτική απόφαση. Αυτό που μένει να κάνουμε είναι να αναρωτηθούμε ως πού μπορεί να φτάσει το «αναγκαίο κακό». Θα μπορούσε να επεκταθεί από τα φευγαλέα μηνύματα του Δικτύου σε νέους τομείς γραπτής επικοινωνίας; Θα ήμασταν σε θέση να το χρησιμοποιήσουμε ως όχημα τεχνικού ή επιστημονικού λόγου; Ή ακόμη και να

συγκεντρωθούμε στην πλοκή και στο περιεχόμενο ενός λογοτεχνικού κειμένου;

Απάντηση στα παραπάνω ερωτήματα ίσως δώσει μια ειδική λατινοελληνική έκδοση που πρόκειται να κυκλοφορήσει σε λίγο καιρό από τις εκδόσεις Οξύ. Πρόκειται για το «Exegesis», μια ιδιότυπη ιστορία αγάπης που διαδραματίζεται εξ ολοκλήρου μέσω ηλεκτρονικών μηνυμάτων. Η λατινική μεταγραφή της ελληνικής μετάφρασης του βιβλίου, που βασίζεται στο πρότυπο ISO 8432, είναι μια ευκαιρία να διαπιστώσει κανείς αν και κατά πόσο τα greeklish μπορούν να λειτουργήσουν και σε έντυπη μορφή. Ταυτόχρονα, η λατινοελληνική έκδοση του «Exegesis» φέρνει το μυθιστόρημα πιο κοντά στην εμπειρία των ελλήνων χρηστών του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, οι οποίοι εκτός από την επαγγελματική αλληλογραφία τους ανταλλάσσουν και κουτσομπολιά, ανέκδοτα, ποιηματάκια αλλά και μηνύματα αγάπης.

Ο κ. Ιωάννης Κ. Ανδρουτσόπουλος είναι γλωσσολόγος-ερευνητής, διδάκτωρ του Πανεπιστημίου της Χαϊδελβέργης.

Πηγή: <http://www.tovima.gr/default.asp?pid=2&artid=114039&ct=114&dt=05/09/1999#ixzz14bmHgODH>